

“GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI” SONRASI CARİ AÇIKLAR VE HİZMET SEKTÖRÜNÜN KULLANILABİLİRLİĞİ

Nurdan KUŞAT*

Öz

Her ülkenin, üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu bir ya da birden fazla ürün/sektör mutlaka vardır. Bu ürün ya da sektörler ülkenin gelişmişlik düzeyinden etkilenmekle beraber; bazen tarım, bazen sanayi, bazen de hizmet alanlarında kendisini gösterir. Türkiye de 1980 yılı itibariyle liberal dış ticaret anlayışını benimseyerek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu üretim alanını belirleme çabasına girmiş ve hizmet ağırlıklı üretim yapısı bu süreçte kendisini göstermeye başlamıştır. Bu çalışma; 2002 yılı itibariyle IMF tabanlı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) kapsamında uygulamaya geçirilen serbestlik yanlısı programların; Türkiye'nin Ödemeler Bilançosu ve Cari Açıkları üzerindeki etkisini ve bu açıkları giderebilmek için hizmetler sektörünün kullanılabilirliğini tartışmaktadır. Elde edilen bulgular Türkiye'nin ödemeler bilançosu ve cari işlemler dengesinde fazla veren bilanço kalemlerinin hizmet alt sektörleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu sektörler içerisinde turizm sektörünün beklenen önderliğinin yanı sıra; inşaat ve taşımacılık sektörlerinin de cari işlemler açıkları ile mücadelede önemli katkılar sağlayabilecek potansiyele sahip oldukları sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Cari Açık, Ödemeler Dengesi, Hizmetler Sektörü.

CURRENT DEFICITS AND THE USEFULNESS OF THE SERVICES SECTORAFTER THE “TRANSITIONPROGRAM TO A STRONG ECONOMY”

Abstract

Every country certainly has one or more products/sectors with a comparative advantage. While these products or sectors are affected by the development level of the country, they manifest themselves sometimes in agriculture, sometimes in industry and sometimes in services. Since 1980, Turkey has adopted the liberal foreign trade approach and begun to make an effort to determine the fields of production where it has a comparative advantage. The service intensive production structure began to come into prominence during this period. This study discusses the effect of the liberalization programs implemented by the IMF-based Transition Program to a Strong Economy (TPSE) in 2002 on Turkey's balance of payments and current deficits and elaborates on the usefulness of the services sector as a means to eliminate these deficits. Our findings show that the accounts that have a surplus in Turkey's balance of payments and balance of current accounts are in the services sub-sectors. Moreover, we also conclude that, in addition to expected leadership of tourism sector in these sectors, the construction and transportation sectors also have the potential to make significant contributions to the efforts to lower current account deficits.

Key Words: Transition Program to a Strong Economy, Current Deficits, Balance of Payments, Services Sector.

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinde 1950-1960 yılları arasında uygulanan liberal dış ticaret politikası 1960 yılında gerçekleştirilen askeri müdahale nedeniyle sekteye uğramıştır. Sonrasında benimsenen daha müdahaleci uygulamalar ve 1963 yılı itibariyle hayat bulan beş yıllık kalkınma planları 1960 sonrası Türk dış ticaretine farklı bir yön vermiştir. 1960-1980 döneminde planlı kalkınma çerçevesinde uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi başlangıçta dış ticaret adına olumlu sonuçlar ortaya çıkarırken, zamanla bu olumlu gelişmeler ters bir ivme kazanmıştır (Aydoğuş vd., 2006:62). Nihayetinde cari işlemler dengesindeki açıklar dış borçlanmayı, bu açıklardaki süreklilik de ülke dış borç stoklarının artmasını tetiklemiştir.

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, e-mail: nurdankusat@sdu.edu.tr

Türkiye dış ticareti açısından 1980 sonrası dönem ise; 1980-2002 ve 2002 sonrası dönem şeklinde bölümlendirilebilir (Kösekahyaoglu, 2012:54). 1980-2002 dönemi hizmet sektörünün ön plana çıktığı ve liberal ticaret anlayışına yeşil ışık yakılan dönem olarak adlandırılırken, 2002 sonrası dönem GEGP'nin IMF programlarıyla birlikte uygulandığı dönem olmuştur. 1980-2002 yılları arasında dış ticaret hacmi genelde artarken (1986, 1991, 1994, 1998, 1999 ve 2001 hariç), dış ticaret içerisinde ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli 1'in altında kalmış ve ülke sürekli dış ticaret dengesi açıklarıyla yüzleşmiştir (Kuşat, 2015:54). 2002-2013 döneminde ise ülkenin dış ticaret hacmi genel olarak yükselirken, ihracatın ithalatı karşılama oranı açısından bir önceki döneme göre önemli bir başarı elde edilememiştir*.

2001 krizini takiben temel makro ekonomik göstergelerde olumlu ve sürdürülebilir sonuçlar sağlaması beklenen IMF destekli GEGP; büyüme, enflasyon ve faiz oranları yönünden olumlu, cari açık ve istihdam açısından olumsuz kabul edilebilecek gelişmeler yaratmış (Karabulut vd., 2006:48) ve yaratmaktadır. Türkiye ihracatındaki hızlı artışlara rağmen; ithalatın daha büyük ölçüde artması ve ihracatın ithalatı karşılama oranının 1'in altında kalması, cari işlemler açığı sorununu daima gündemde kalmaya zorlamaktadır. Ayrıca Türkiye'de ihracatın ithalata olan bağımlılığı ve bu bağımlılığın gün ve gün artması da bu konuyu sürekli gündemde tutmaktadır. Bu bağlamda, mal ihracatının yanı sıra, hizmet kalemlerinden elde edilecek döviz gelirlerini artırıcı, ihracatın ithalata bağımlılığını kırıncı ve hatta ihracatı tüm Türkiye geneline yayacak makro ekonomik politikalar uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma Türkiye dış ticaretinin 1980'lerden itibaren bir fiil benimsediği liberal anlayışın ikinci dönemi olarak kabul edilebilecek GEGP sonrasında cari açıklarını ele almaktadır. Fakat bu incelemede amaç; ne Türkiye'deki cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğini ortaya koymak, ne de Türkiye'deki cari açığın belirleyicilerini irdelemektir. Literatürde bu iki konu üzerinde hem dünya ekonomileri hem de Türkiye ekonomisi üzerinde gerçekleştirilmiş çalışmalara ağırlıklı olarak rastlanmaktadır. Çalışma ise; GEGP sonrasında Türkiye'nin cari işlemler dengesinin gelişimini ve bu denge içerisinde etkinliği en yüksek olarak tespit edilen "Hizmetler Dengesi" nin ülke ödemeler bilançosu dengesi açısından kullanılabilirliğini tartışmaktadır.

2001-2014 döneminde Türkiye'nin Hizmetler Dengesi sürekli fazla vermiştir. Bu fazlalığın oluşmasında Seyahat/Turizm, Taşımacılık, İnşaat Hizmetleri ve Diğer Hizmetler sektörleri ön plana çıkmıştır. Diğer hizmet alt sektörlerinin ise, hizmetler dengesi içerisindeki payının sürekli negatif olduğu da dikkat çekmektedir. Bu nedendir ki çalışmada hizmet sektörünün Türkiye'deki cari açıkların finansmanında kullanılabilirliği, belirtilen bu üç sektör için ayrı ayrı değerlendirilmekte ve diğer hizmet sektörleri kapsam dışında tutulmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmada 2002 yılı itibarıyla Türkiye'nin GEGP çerçevesinde Ödemeler Bilançosu'nda yaşanan gelişmeler değerlendirilirken, özellikle hizmet kalemleri içerisinde başta turizm olmak üzere, inşaat ve taşımacılık sektörlerinin cari açıklara yönelik etkisi mevcutlar ve olasılıklar bağlamında değerlendirilmektedir.

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. N. KUŞAT (2015) "Ekonomik Kalkınmanın Sürdürülebilirliğinde Liberal Dış Ticaret: 1980 Sonrası Türkiye Örneği", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 14(1):39-64.

2. ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

“Ödemeler Bilançosu” ya da “Ödemeler Dengesi” kavramı 1720’li yılların başlarından itibaren kullanılan bir kavram olup, pek çok iktisatçının katkısıyla bugünkü yapısına ulaşmıştır (Karlık, 2013:637). Bu bilanço işletmelerin düzenlediği bilançolardan ziyade, karzarar tablolarına benzeyen, ülkenin bir yıl içerisinde gerçekleştirmiş olduğu ekonomik işlemlerin ne yönde değiştiğini gösteren ve her daim dengede olan bir tablodur.

Bu nedendir ki ödemeler bilançosu; bir ülkedeki dış ticaretin hangi kalemlerden oluştuğunu, bileşenlerinin neler olduğunu, ya da dış ticaretin ülke bazlı dağılımını göstermez. Ayrıca ödemeler bilançosundan, dış ticarete meydana gelen değişimleri takip etmekte mümkün değildir. Buna karşılık ödemeler bilançosu, bu finansal tablonun değerlendiricilerine; ülke ithalatının dış dünya gelirleriyle karşılanıp karşılanmadığı, karşılanamadıysa bu açığı kapatmak için hangi yöntemlerden destek alındığı ve ülkede benimsenen kalkınma modeli çerçevesinde dış ticarete ortaya çıkan yapısal değişimin nasıl şekillendiğini gösteren bilgiler sunar (Seyidoğlu, 2013:351).

Ödemeler bilançosu; “Cari İşlemler Hesabı”, “Sermaye ve Finans Hesabı”, “Resmi Rezervler Hesabı” ve “İstatistik Farklar Hesabı” olmak üzere dört hesap grubundan oluşur. Bu hesap grupları içerisinde otonom bir şekilde ortaya çıkan ve “Mal Ticareti”, “Uluslararası Hizmetler”, “Uluslararası Faktör Gelir ve Giderleri” ve “Tek Yanlı Transferler”den meydana gelen Cari İşlemler Hesabı ve bu hesap grubunda meydana gelen açık ve fazlalar her zaman için en çok dikkat çeken bilanço kalemleri olmuştur. Obstfeld ve Rogoff’un (1997) ifadesiyle Cari İşlemler Dengesi ya da Hesabı, yurt içi yerleşiklerin yurt dışı yerleşiklere karşı olan toplam yükümlülüklerini veya yurt dışı yerleşik bir ülkede yer alan varlıkların değişimini gösteren bir tablodur. Bu bağlamda cari işlemler hesaplarını ödemeler bilançosu içerisinde önemli kılan bu hesapların otonom olarak oluşması, yani ekonomik hayatın doğal seyri içerisinde müdahalesiz bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Nihayetinde bu hesap grubu bir ülkenin dış açık ve dış fazlalarının en önemli göstergesidir.

Bir ülkenin cari işlemler dengesinin ülkeye ait dış açık ve dış fazla pozisyonlarının yanı sıra ortaya koyduğu başka değerler de vardır. Edson (2003) ve Zanghieri (2004) cari işlemler dengesinin ülkenin gelecekte karşılaşılabileceği krizler konusunda uyarıcı bir rol oynadığını belirtir. Ayrıca cari işlemler dengesindeki açıklar her ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak nitelik ve nicelik açısından farklılıklar sunar. Bu açıdan bir ülkedeki cari işlemler açığının büyüklüğü, o ülkenin önündeki dönemlerde karşılaşılabileceği döviz kuru krizleri için önemli bir yapı ortaya koymaktadır (Corsetti, vd., 1999). Bu nedenlerdir ki cari işlemler dengesi ülke ekonomisinin sürdürülebilirliği için de son derece önemli bir göstergedir.

2.1. Ticari Liberalizasyon ve Ödemeler Bilançosu

Washington Mutabakatı olarak isimlendirilen, piyasa temelli görüşlerin özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve ABD hazinesi tarafından gelişmekte olan ülkelere önerilen kalkınma stratejileri; Williamson’un (2000:219) da belirttiği gibi bazı önkoşulların yardım almak isteyen ekonomilere dayatılması ile hayat bulmuştur. Bu önerilerden bir tanesi de ticari liberalizasyondur. Diğer makroekonomik hedeflerle uyumlu ve sürdürülebilir bir temelde gerçekleştirilen ticari liberalizasyon ülkelerin büyüme hızını yükseltmektedir. Fakat Pacheco-López ve Thirlwall’ın (2007:469) 19 adet gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmaları; ticaretin serbestleştirilmesi sonrasında, büyüme performansının ülkelerin çoğunda geliştiğini, ancak bu gelişmenin ticaret dengesinin bozulması pahasına olduğunu göstermektedir. Hatta sadece Şili ve Venezuela ekonomisinde açık bir gelişmenin

olduğu görülmüştür (Pacheco-López ve Thirlwall, 2007:481). Bu nedenle döviz kaybı pahasına büyüme özellikle kısa vadede açıkların artmasına sebep olmaktadır ki; büyümenin bu şekilde sürdürülebilirliğinin sağlanması söz konusu olamaz.

Ticari liberalizasyon kavramı şu andaki anlam ve önemine özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler sonucunda ulaşmıştır. “Küreselleşme” ana söylemi altında hayat bulan bu yapılanma, savaş sonrası tahrip olan ve çoğunluğunu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu ekonomilerin yeniden canlandırılması çabalarının bir ürünüdür. ABD’nin önderliği çerçevesinde oluşturulan IMF ve WB gibi uluslararası kuruluşlar ve uluslararası ticareti yaygınlaştırmayı amaçlayan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)’nin imzalanması, pek çok ülkenin bu sürece katılımıyla, önce küreselleşme, akabinde ticari liberalizasyonu dünya ekonomi gündemine yerleştirmiştir.

Cari işlemler açığı sadece dışa açık ekonomilerin karşılaşılabileceği bir olgudur. Dışa açık ekonomilerin oluşumu ise büyük oranda ticari liberalizasyonun bir sonucudur.

2.2. Cari Açıkların Belirleyicileri

Bir ekonominin cari açıklarla karşılaşılabilmesi için öncelikle o ekonominin ticari liberalizasyonu kabul etmiş ve onun gereklerini yerine getiriyor olması bir gerekir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreçlerini tamamlayabilmek adına ihtiyaç duydukları teknolojiyi, ara ve yatırım mallarını gelişmiş ülkelerden temin etmek zorunda olmaları, bu ülkelerin dışa açık bir yapı kazanmasını teşvik etmektedir. Ve bu yapı dışa açık tüm bu ekonomileri cari açık sorunsalıyla yüzleşmeye mecbur bırakmaktadır.

Cari açıkların oluşmasında rol oynayan temel faktörü ticari liberalizasyon ve dışa açıklık neticesinde ortaya çıkan ithalat ve talep yapısındaki değişim ve oluşumlarla özetlemek mümkün olsa da, bu açıkların çok özel ve çok sayıda belirleyicileri olduğu aşikardır. Bu belirleyiciler ise şu şekilde özetlenebilir: (1) Büyüme Oranı, (2) Gelir, (3) Tasarruflar, (4) Yatırımlar, (5) Tüketim Harcamaları, (6) Reel Döviz Kuru, (7) Dışa Açıklık Oranı, (8) Dış Ticaret Hadleri, (9) Dış Borçlar, (10) Bütçe Açığı, (11) Kamu Harcamaları, (12) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, (13) Finansal Derinleşme, (14) Demografik Faktörler ve (15) Sanayileşmiş Ülkelerin Büyüme Oranı.

Literatürde cari açığın belirleyicileri üzerine yapılmış olan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmının gelişmiş, bir kısmının gelişmekte olan ülkeler üzerinde gerçekleştirilmiş olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Türkiye ekonomisine yönelik çalışmalar da bulunmaktadır.

Gelişmiş ülke ekonomilerini baz aldıkları çalışmalarında; Debelle ve Faruquee (1996) reel döviz kurlarının, konjonktürel dalgalanmaların, dış ticaret hadlerinin ve ülke gelişmişlik düzeyinin; Freund (2000) büyüme sürecinde gelişen tüketim artışlarının ve Freund ve Warnock (2005) ise ekonomik büyüme ve kısa vadeli dış borçların cari işlem açıklarını artırdığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerini baz aldıkları çalışmalarında; Calderon, Chong ve Loayza (1999) büyüme oranındaki ve reel döviz kurundaki artışların; Parikh ve Rao (2006) reel döviz kuru ve bütçe açıklarındaki artışların; Aristovnik (2006 ve 2007) büyüme oranı, bütçe açıkları, dışa açıklık oranı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artışların ve Bayraktutan ve Demirtaş (2011) ise büyüme, yatırım ve kamu harcama artışlarının cari işlem açıklarını artırdığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Bu sonucun yanı sıra; Aristovnik (2006) nisbi gelir ve dış ticaret hadlerindeki, Bayraktutan ve Demirtaş (2011) ise dış ticaret

hadlerindeki olumlu gelişmelerin yanı sıra dışa açıklık oranı ve dünya ekonomileri büyüme oranı artışlarının cari işlem açıklarını azaltıcı etkiler yarattığını da bulgulamaktadır.

Türkiye ekonomisini baz aldıkları çalışmalarında; Yücel (2003) büyüme oranı, döviz kuru, dış ticaret hadleri ve Merkez Bankası rezervlerini; Erkılıç (2006) önceki dönem cari açığı, büyüme oranı ve reel döviz kurunu; Lebe vd. (2009) büyüme oranını; Erdoğan ve Bozkurt (2009) ihracatın ithalatı karşılama oranını ve Peker ve Hotunluoğlu (2009) ise reel döviz kuru, reel faiz oranı ve İMKB endeksini cari açığın en önemli belirleyicileri olarak tespit etmişlerdir.

2.3. Cari İşlemler Dengesinde Sürdürülebilirlik

Dışa açık ekonomiler için zaman zaman ya da sürekli cari açıklarla karşı karşıya kalmak bir sürpriz değildir. Önemli olan bu cari açıkların sürdürülebilir bir yapı içerisinde kontrol altında tutulabilmesidir. Cari açıkların ülke ekonomisi için tehlike sinyalleri vereceği noktanın takibinde en yaygın kullanılan araç ise cari açık/milli gelir oranıdır. Bu oranın ülkenin dış dünyayla ilgili gelişmelerini takipte kullanılabilecek gerekli bir araç olduğu genel kabulüne rağmen, yeterli olacağı konusunda tam bir fikir birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Nihayetinde cari işlemler dengesinin sürdürülebilirlik kriteri olarak değerlendirilen bu oranın belirli bir değere sabitlenmesini, günümüz ekonomik yapısı için tek doğru olarak benimsemek bazı uygulama hatalarına sebep olabilir. Çünkü finansal sistemin sürekli değişim içerisinde olduğu gelişmekte olan ülke ekonomilerinde bu oranın da sürekli değişim göstermesi ve politika uygulayıcılarını yanlış yönlendirmesi mümkün olabilir.

Babaoğlu'nun da (2005:11) belirttiği gibi, bu cari açıklarla mücadelede bazı ülkeler daha düşük cari açık/milli gelir oranlarında müdahaleyi gerekli görmüşler, bazıları ise daha yüksek cari açık/milli gelir oranlarında bile hiçbir müdahaleye gerek duymaksızın veya krize girmeksizin yüksek cari açıklarla sürdürülebilirliklerini daim kılabilmişlerdir.

Fakat yine de cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğinde en önemli kriter olarak cari açıkların milli gelire oranı üzerinde durulmaktadır. Literatürde belirtilen genel kabule göre, bir ülkenin cari açığının milli gelirine oranı %5 ve bu oranın üzerinde teşekkül ediyorsa, yerel ekonomi açısından risk olarak değerlendirilmelidir. Freund (2000: 3), bu oran bir ülke için %5'lere yükseldiyse üç-dört yıllık bir süreçte, gelir büyümesinde yavaşlama ve reel döviz kurunda önemli bir aşınma ortaya çıkacağını belirtmektedir. Edwards, (2006) ise, belirtilen oranın %6'nın üzerine tırmanması durumunda cari açığın sürdürülemeyeceğine değinmektedir.

Ayrıca son yıllarda gelişmekte olan ülkelere yönelik dış yardımlar artmasına rağmen, bu ülkeler için dış borçlar halen önem taşımaktadır. Artan dış yardımların bir sonucu olarak da artan kamusal borçlar cari açıkların artmasını teşvik edebilmektedir. Mayr'ın (2010:25) çalışma sonuçları, dış yardım alan ülkeler için alınan borçların mevcut kullanım şekliyle mali sürdürülebilirliğe zararlı olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda eğitim ve sağlık gibi alanlarda kullanılan dış borçlar ülkelerin mali sürdürülebilirliği için daha uygun bir yapı oluşturabilir. Cui ve Gong (2008) ise artan dış yardımların bireylerin gelir ve tasarruflarını artıracığı için, cari açıklar üzerinde olumlu etkiler yaratacağını söylemektedir. Obstfeld (1999) ise çalışmasının sonuçlarında dış yardımların açıklar üzerinde bir etkisi olmadığından bahsetmektedir. Geçmiş dönemlerde gerçekleştirilmiş çalışmaların ortaya koyduğu bu farklı bulgular; ülke için dış yardım kabulleri gerçekleştirilirken sürecin cari açıklar açısından mutlaka dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini açık bir şekilde göstermektedir.

3. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI

1980-2001 dönemi Türkiye ekonomisi adına oldukça hareketli gelişmelere tanık olmuştur. Türkiye’de 24 Ocak Kararları (1980) ile dış ticarete korumacı politikalar terk edilip serbest ticarete geçilmiş, 5 Nisan Kararları (1994) ile bu serbestleşmeyi özelleştirme ile destekleyen istikrar programı uygulamaya koyulmuş, art arda yaşanan büyük oranlı devalüasyonlarla (1980, 1994, 2001 gibi) ihracatın artması sağlanmıştır. Fakat bu artış Türk Lirası’nın aşırı değer kaybıyla sonuçlanmıştır. Aslında bu hareketliliğin bir benzeri dünya ekonomilerinde de yaşanmıştır. 94-95 Latin Amerika Krizi, 97 Asya-Rusya Krizi, 2000-2001 Türkiye Krizleri bu hareketliliğin göstergelerinden bazılarıdır.

Türkiye’de yaşanan 2000 ve 2001 krizleri ithalatta daralma yaratırken, ülke üretiminde 2001 yılı itibariyle %5,7 oranında bir küçülmeye sebep olmuştur (Kuşat, 2015:57). Nihayetinde 2002 yılında yeni kurulan hükümetçe “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nın kabulü ile IMF’nin serbestlik yanlısı programı hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilmiştir. GEGP 14 ve 15 Nisan 2001 tarihinde bir ekonomik önlemler paketi olarak kamuoyuna iki aşamalı biçimde duyurulmuştur (Züngün, 2008:236). GEGP’nin nihai amacı, “ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücünü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı artırarak halkın geleceğe umutla bakmasını sağlamak ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek” şeklinde belirlenmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr>). GEGP’nin reel ekonomiye yönelik temel politika amacı ise; yurtiçi talebin daraltılması ve ihracat için bir fazla oluşturulması şeklinde belirlenmiştir (<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/bsbmetin.html>). Bu amaç doğrultusunda ihracatın artırılmasına yönelik ilave tedbirler alınmasının gerekli olduğu sonucuna varılmış olmasına rağmen, GEGP, Türkiye’de 1980’li yıllardan bu yana sürdürülmekte olan ihracat yapısını günün şartlarına uyarlayacak ve ulusal sanayinin rekabet gücünü artıracak bir strateji geliştirme konusunda yetersiz kalmış ve cari açıkların finansmanını sağlayamamıştır.

3.1. Türkiye’de GEGP Sonrası Ödemeler Bilançosu’ndaki Gelişmeler

Tablo 1, 2001 yılında uygulamaya giren GEGP sonrasında Türkiye’nin Ödemeler Dengesi’nde yaşanan gelişmeleri göstermektedir.

Tablo 1: 2001-2014 Dönemi Ödemeler Bilançosu Özet Tablosu (Milyon \$)

BİLANÇO KALEMLERİ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
I. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	3 760	-626	-7 554	-14 198	-21 449	-31 837	-37 779
A. Dış Ticaret Dengesi	-3 282	-6 404	-13 411	-22 438	-32 936	-40 894	-46 831
B. Hizmetler Dengesi	9 055	7 899	10 394	12 732	15 872	13 819	13 935
C. Gelir Dengesi	-5 000	-4 554	-5 557	-5 609	-5 839	-6 655	-7 108
D. Cari Transferler	2 987	2 43	1 020	1 117	1 454	1 893	2 225
II. SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI	-14 557	1 172	7 162	17 702	42 685	42 689	49 279
A. Sermaye Hesabı	0	0	0	0	0	0	-8
B. Finans Hesabı	-14 557	1 172	7 162	17 702	42 685	42 689	49 287
III. NET HATA VE NOKSAN	-2 127	-758	4 489	838	1 964	-227	515
GENEL DENGE	12 924	212	-4 097	-4 342	-23 200	-10 625	-12 015
IV. REZERV VARLIKLAR	-12 924	-212	4 097	4 342	23 200	10 625	12 015
BİLANÇO KALEMLERİ	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
I. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-40 192	-12 010	-45 312	-75 008	-48 535	-64 658	-45 836
A. Dış Ticaret Dengesi	-52 917	-24 762	-56 325	-89 160	-65 367	-79 907	-63 960
B. Hizmetler Dengesi	18 779	18 538	16 594	20 120	22 427	22 844	25 728

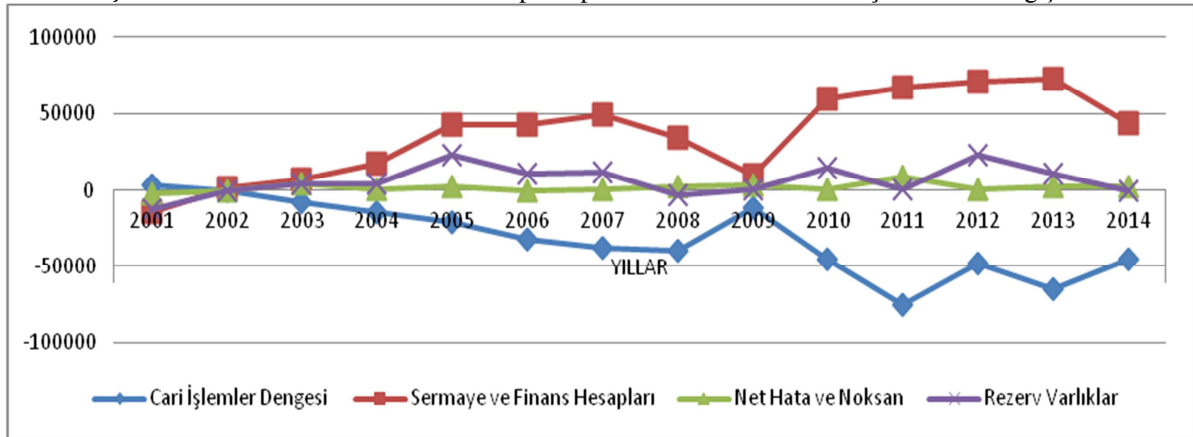
C. Gelir Dengesi	-8 368	-8 310	-7 212	-7 855	-7 163	-8 986	-8 723
D. Cari Transferler	2 314	2 524	1 631	1 887	1 568	1 391	1 119
II. SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI	34 700	9 836	60 048	67 014	71 010	72 625	43 592
A. Sermaye Hesabı	-61	-43	-51	-25	-58	-96	-66
B. Finans Hesabı	34 761	9 879	60 099	67 039	71 068	72 721	43 658
III. NET HATA VE NOKSAN	2 733	2 966	232	9 008	346	2 796	2 244
GENEL DENGE	2759	-792	-14 968	-1 014	-22 821	-10 763	468
IV. REZERV VARLIKLAR	-2759	792	14 968	1 014	22 821	10 763	-468

Kaynak:<http://www.tcmb.gov.tr/> erişim 21.02.2015.

Türkiye'nin ödemeler bilançosundaki otonom işlemlerin gelişimi cari işlemler bilançosu ve sermaye bilançosundan takip edilebilir. Cari işlemler dengesinde 2001 yılında yaşanan pozitif yönlü gelişmeye dönem içerisinde bir daha rastlanmazken; sermaye ve finans dengesinde de 2001'de yaşanan negatif yönlü gelişmeye bir daha rastlanmamaktadır. 2001 yılını incelenen diğer 13 yıldan ayıran yapının büyük ölçüde 2000 ve 2001 Türkiye krizleri kaynaklı olduğu söylenebilir. Özellikle finans sektörünü etkileyen krizle ülkenin ithalatında yaşanan %28'lik düşüş (2000'de 52 882 milyon \$-2001'de 38 092 milyon \$), ihracattaki %12,6'lık artışla birleşince (2000'de 30 923 milyon \$-2001'de 34 810 milyon \$) ülkenin dış ticaret açıkları bir miktar azalmıştır*. 2001 yılında Sermaye ve finans hesabında ortaya çıkan finans bazlı daralma ise, yine krizle bağlantılı olarak ülkeden çıkış yapan dolaylı yabancı sermayenin ya da ülkeden kaçan sıcak paranın sonucudur.

2001-2014 yılları arasında Türkiye'nin ödemeler dengesinde meydana gelen yıllık değişimleri Şekil 1'de takip edebiliriz.

Şekil 1: 2001-2014 Dönemi Ana Hesap Grupları Bazlı Ödemeler Bilançosu Yıllık Değişimi

En çok dikkat çeken oluşumlar cari işlemler dengesi ile sermaye ve finans hesaplarında meydana gelmiştir. Cari işlemler dengesi incelenen dönem boyunca sürekli açık veren; sermaye ve finans hesapları da sürekli fazla veren görünüşleriyle dikkat çekmektedir. Ayrıca bu iki hesap grubu 2009 yılı itibariyle değer olarak birbirine yaklaşmışlar ve bu yaklaşımları noktada da cari işlemler dengesi 14 yılın en iyi sonucunu ortaya koyarken, sermaye ve finans dengesi de neredeyse dönemin en kötü değeriyle yüzleşmiştir. 2009 yılı itibariyle Türkiye

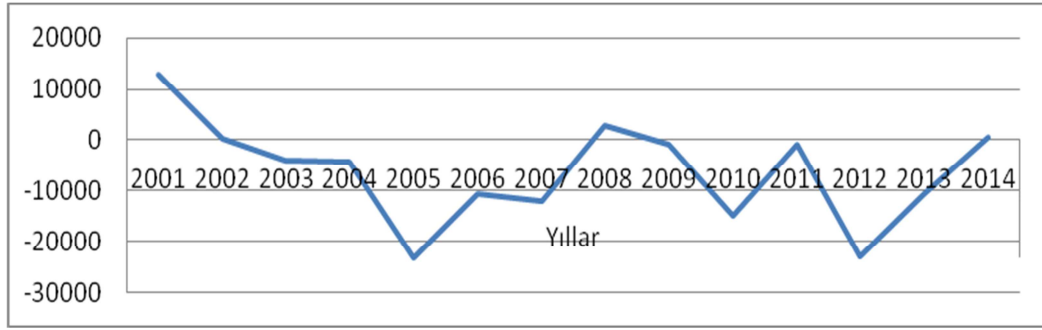
*Bahsedilen rakamsal gelişmelere <http://www.tcmb.gov.tr> internet adresinden "Ödemeler Dengesi İle İlgili İstatistikler" bölümünden ulaşılabilir. Açık adres <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/30cdfd52-aa34-40ce-8b57-4ef53e322ce4/odemelerdengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=30cdfd52-aa34-40ce-8b57-4ef53e322ce4> şeklindedir. Erişim tarihi 01.03.2015.

ödemeler bilançosunda yaşanan bu gelişmenin sebebi ise 2008 yılı son çeyreğinde ABD’de ortaya çıkan ve Türkiye’yi de etkisi altına alan küresel kriz olarak gösterilebilir.

Türkiye ekonomisinde ödemeler bilançosundaki genel dengenin yıllar itibariyle gelişimi Şekil 2’den takip edilebilir.

Şekil 2: 2001-2014 Dönemi Ödemeler Bilançosu Genel Denge Değişimi

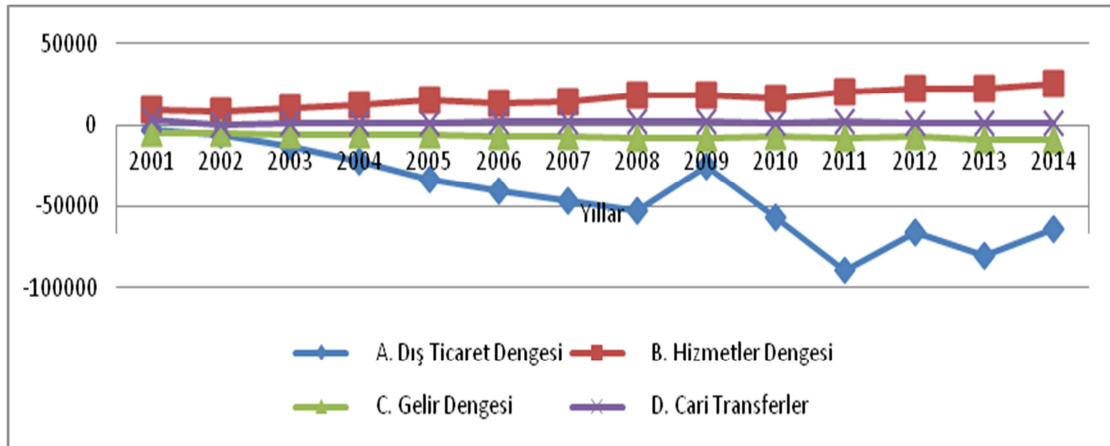
Türkiye ödemeler bilançosunun genelde açık verme eğilimine sahip olduğu söylenebilir. Sadece kriz yıllarında (2000-2001 Türkiye ve 2008 ABD kökenli krizler) Türkiye ekonomisindeki küçülmeden kaynaklanan ödemeler bilançosu fazlaları dikkat çekmektedir*.

3.2. Türkiye’de GEGP Sonrası Cari İşlemler Dengesi’ndeki Gelişmeler

Türkiye’nin “Cari İşlemler Dengesi” nden bahsedilirken ilk akla gelen dış ticaret açıkları olmaktadır. Oysaki dış ticaret açık ya da fazlaları cari işlemler dengesinin sadece bir bölümünü anlatır. Bu bölüm de “Mal Ticareti” olup, ülkenin dış dünyayla gerçekleştirdiği ticaretini gösterir. Cari işlemler dengesi içerisinde ayrıca; ülkeler arasındaki hizmet ticaretini gösteren “Uluslararası Hizmetler”, üretim faktörlerine ait parasal gelişmeleri gösteren “Uluslararası Faktör Gelir ve Giderleri” ve ülkeler arasında gerçekleştirilen bağış ve hibe şeklindeki işlemlerin kaydedildiği “Tek Yanlı Transferler” hesap grupları da yer alır.

Türkiye’nin 2001-2014 yılları arasında cari işlemler dengesinde meydana gelen gelişmeleri, Şekil 3’de yer alan grafik yardımıyla takip edebiliriz.

Şekil 3: 2001-2014 Dönemi Cari İşlemler Dengesi Hesap Bazlı Genel Görünümü

*Ödemeler bilançosu fazlalarının zirveye ulaştığı yıllar olan 2001 ve 2008 yılları, aynı zamanda GSYH’nın dip olmasa da düşüş gösterdiği yıllar olarak dikkat çekmektedir. 2001-2014 yılları arasında Türkiye ekonomisinde GSYH değerindeki gelişmelere www.tuik.gov.tr adresinden ulaşılabilir. Erişim tarihi 01.03.2015.

Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi, 2001 yılı hariç, sürekli açık vermiştir. Bu açıklardaki en önemli pay Dış Ticaret Dengesi’ne aittir. Cari işlemlerin ikinci grubunu oluşturan Hizmetler Dengesi ise, yıllar itibariyle ortaya koyduğu pozitif yönlü gelişmeler ve Cari İşlemler Dengesi’ne sağladığı olumlu katkılar ile dikkat çekmektedir. Gelir Dengesi düşük negatif katkı ile; Cari Transferler de düşük pozitif katkı ile Cari İşlemler Dengesine etkiye bulunmaktadır.

4. TÜRKİYE’DE GEGP SONRASI HİZMETLER DENGESİ’NDEKİ GELİŞMELER

Cari işlemler dengesindeki açıkların en önemli sebebi dış ticaret dengesindeki dengesizlikler olmakta ve bu dengesizliği ortadan kaldırmada en önemli rolü üstlenen hesap kalemi ise hizmetler olarak kendisini göstermektedir. Hizmetler Dengesi’nin hem Cari İşlemler Dengesi Dengesizlikleri, hem de Dış Ticaret Dengesi dengesizlikleri üzerindeki olumlu etkisini, Hizmetler Dengesi’nin her iki denge için de hesaplanan karşılama oranları yardımıyla gözlemlemek mümkündür. Tablo 2 Hizmetler Dengesi’ne ait bu karşılama oranlarını göstermek amacıyla düzenlenmiştir.

Tablo 2: Hizmetler Dengesi’nin Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Dengesini Karşılama Oranları (%)

Yıllar	Hizmetler Dengesinin Cari İşlemler Dengesindeki Dengesizlikleri Karşılama Oranı [Hizmetler Dengesi/Cari İşlemler Dengesi (%)]*	Hizmetler Dengesinin Dış Ticaret Dengesindeki Dengesizlikleri Karşılama Oranı [Hizmetler Dengesi/Dış Ticaret Dengesi ((%)]*
2001	240,8	375,9
2002	1361,8	223,3
2003	237,6	177,5
2004	189,7	156,7
2005	174,0	148,2
2006	143,4	133,8
2007	136,9	129,8
2008	146,7	135,5
2009	254,4	174,9
2010	136,6	129,5
2011	102,7	122,6
2012	146,2	134,3
2013	135,3	128,6
2014	156,1	140,2

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr/> erişim 21.02.2015.

*Hesaplamalar adı geçen sitede yer alan veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2 Hizmetler Dengesi’ndeki gelişmelerin hem cari işlemler, hem de dış ticaret dengesi üzerinde etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Nihayetinde Hizmetler Dengesi’nin her iki dengedeki dengesizlikleri karşılama oranı %100’ün üzerindedir. Karşılama oranlarının en yüksek olduğu yıllar, her iki karşılama oranı için de, 2001, 2002 ve 2009 yılına tekabül etmektedir. (Hizmetler Dengesinin Cari İşlemler Dengesindeki Dengesizlikleri Karşılama Oranı 2001’de %240,8; 2002’de %1361,8 ve 2009’da %254,4 olurken; Dış Ticaret Dengesindeki Dengesizlikleri Karşılama Oranı 2001’de %375,9; 2002’de %223,3 ve 2009’da %174,9’dur). Bu yılların hemen öncesinde yaşanan 2000 ve 2001 Türkiye krizi ile 2008 ABD krizi sonrası ortaya çıkan karşılama oranlarındaki bu yükselmeler, hizmetler sektörünün iç ve dış krizlere karşı güçlü bir koruyuculuk özelliği olduğunu da ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Hizmetler Dengesi; 10 farklı alt hizmet kaleminden oluşmaktadır. Bu alt sektörler (i) Bilgiye Dayalı ve (ii) Geleneksel Hizmet Sektörleri olarak iki bölümde incelenir. İkinci (2006:67) Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünü bilgiye dayalı hizmetler kapsamında (i) Mimarlık-Mühendislik, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri ve (ii) Bilgi İşlem ve Ofis Arkası Hizmetlerde, geleneksel hizmetler kapsamında (i) Ulaştırma Hizmetleri ve (ii) Turizm Hizmetlerinde elde ettiğini belirtir.

Bu açıklamanın bir benzerine Tablo 3'de yer alan Türkiye'nin Hizmetler Bilançosu Kalemlerini inceleyerek de ulaşabilmekteyiz.

Tablo 3: 2001-2014 Dönemi Hizmetler Bilançosu Ayrıntılı Tablosu (Milyon \$)

HİZMETLER BİLANÇOSU KALEMLERİ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Hizmetler Dengesi	9 055	7 899	10 394	12 732	15 872	13 819	13 935
İşlem Gören Mallar	-	-	-	-	-	-	-
Tamir ve Bakım Hizmetleri	-	-	-	-	-	-	-
Taşımacılık	833	861	-523	-1 143	-70	294	-431
Seyahat/Turizm	6 352	6 599	11 051	13 597	16 087	14 468	15 781
İnşaat Hizmetleri	654	832	682	724	874	879	759
Sigorta Hizmetleri	-	-	-	-	-	-604	-885
Finansal Hizmetler	-391	-400	-83	-89	-41	-247	-228
Diğer Ticari Hizmetler	1 614	-54	-104	-169	-344	-598	-839
Resmi Hizmetler	-315	-566	-708	-721	-874	-920	-733
Diğer Hizmetler	308	627	79	533	240	547	511
HİZMETLER BİLANÇOSU KALEMLERİ	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Hizmetler Dengesi	18 779	18 538	16 594	20 120	22 427	22 844	25 353
İşlem Gören Mallar	-	-	-	63	60	97	72
Tamir ve Bakım Hizmetleri	-	-	-	-86	-136	-197	-254
Taşımacılık	236	1 838	1 340	2 401	3 698	3 309	4 275
Seyahat/Turizm	19 541	18 405	17 391	20 171	21 251	23 180	24 480
İnşaat Hizmetleri	974	1 090	859	838	1 029	675	1 084
Sigorta Hizmetleri	-703	-554	-541	-472	-428	-718	-497
Finansal Hizmetler	-133	-355	-234	-690	-642	-555	-1 079
Diğer Ticari Hizmetler	-1 146	-1 369	-1 428	-1 529	-1 724	- 2 158	-2 011
Resmi Hizmetler	-778	-846	-869	-1 059	-965	-888	-1 498
Diğer Hizmetler	778	329	76	483	284	99	781

Kaynak:<http://www.tcmb.gov.tr/> erişim 21.02.2015.

2001-2014 döneminde Türkiye'nin Hizmetler Dengesi sürekli fazla vermiştir. Bu fazlalığın oluşmasında Seyahat/Turizm, Taşımacılık, İnşaat Hizmetleri ve Diğer Hizmetler sektörleri ön plana çıkmıştır. Diğer hizmet alt sektörlerinin ise, hizmetler dengesi içerisindeki payının sürekli negatif olduğu da dikkat çekmektedir. Bu nedendir ki çalışmada hizmet sektörünün Türkiye'deki cari açıkların finansmanında kullanılabilirliği, belirtilen bu üç sektör için ayrı ayrı değerlendirilmekte ve diğer hizmet sektörleri kapsam dışında tutulmaktadır.

4.1. Hizmetler Dengesi ve Seyahat/Turizm Sektörü

Turizmin ödemeler dengesine, milli, gelire ve istihdama olan katkıları, tüm ülkeler özellikle de gelişmekte olanlar için dikkat çekici olmuştur. Nihayetinde turizm aynı ülke içerisindeki bölgesel bazlı kalkınmışlık farklarını gidermek adına çok değerli katkılar sağlamanın yanında, uluslararası ekonomik dengesizliklerin azaltılması çerçevesinde sağladığı katkılarla da önemli bir farkındalık yaratmaktadır. Ayrıca turizm az gelişmiş ve

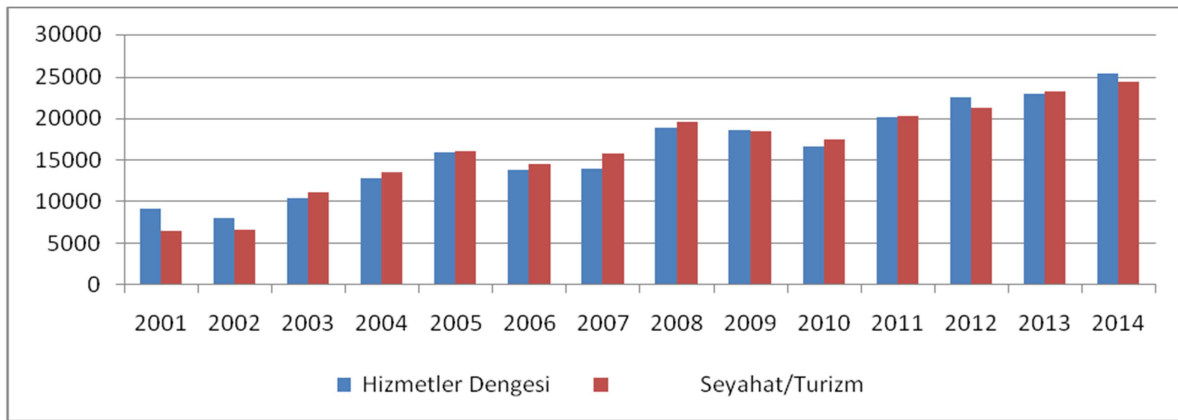

gelişmiş ekonomiler arasında bir tür ticari köprü kurulmasına da yardımcı olmaktadır (Çakır, 1999:64).

Turizm sektörü Türkiye’de mal ihracatından sonra en büyük döviz girdisi sağlayan sektör olmasının yanı sıra, başta ulaştırma ve inşaat sektörleri olmak üzere 38 farklı sektöre doğrudan pozitif etkide bulunan bir sektördür. (Dilber, 2007:210). Ayrıca; Hizmetler Dengesi içerisinde olup, bu dengeyi fazlalık boyutuna taşıyan sektörlerin de liderliğini yapmaktadır. Fakat Ongan (2008), turizm gelirlerinin cari işlemler içindeki payının artan görünümüne karşılık, cari açıkların sadece turizm gelirleriyle sürdürülebilir kılınamayacağını açık bir şekilde ifade etmektedir.

Şekil 4, Turizm Sektörü’nün hizmetler dengesi içerisindeki yerini göstermektedir.

Şekil 4: GEGP Sürecinde Hizmetler Dengesi İçerisinde Seyahat/Turizm Sektörünün Görünümü

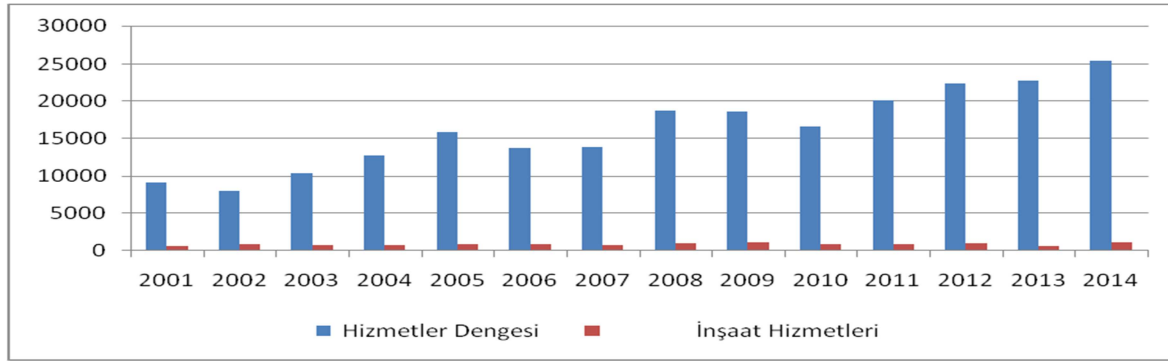
Seyahat/Turizm Sektörünün Hizmetler Dengesinin fazla vermesine yaptığı katkının büyüklüğü Şekil 5’den oldukça net bir şekilde anlaşılmaktadır. Hatta adı geçen sektörün 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2011 ve 2013 yıllarında (incelenen 14 yılın 9’unda) ortaya koyduğu performans, hizmetler dengesinin de üzerinde oluşmuştur. Seyahat/Turizm Sektörünün hizmet sektörleri içerisindeki bu baskın yapısı, sektörün ülke cari açıklarının kapatılmasında kullanılabilirliğini güçlü bir şekilde desteklemektedir.

4.2. Hizmetler Dengesi ve İnşaat Hizmetleri Sektörü

İnşaat sektörü, 150 civarında işkoluyla bağlantısı olan bir sektör olarak dikkat çekmektedir (Ekinci, 2006:70). Ayrıca Türkiye’de hizmet sektörüne yönelen doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde inşaat sektörünün, turizm sektörünün peşi sıra oldukça avantajlı bir yapı ortaya koyması da, bu sektörün önemini artırmaktadır (Gövdere, 2009:58). Türkiye’nin gelişme hızı ile inşaat sektörünün gelişme hızı arasında doğru orantılı bir ilişkinin mevcudiyeti, ülkenin GSYH’si arttıkça inşaat sektörünün payının hızla artmasına, GSYH düştükçe inşaat sektörünün payının da hızla düşmesine sebep olmaktadır (Kılıç vd., 2013:97). Fakat sektörü güçlü kılan özellik; olumsuz koşullar ortadan kalktığı an, sektörün hızlı bir şekilde toparlanabilme kabiliyetidir (Türkiye Müteahhitler Birliği, 2012:9). Şekil 5, İnşaat Hizmetleri Sektörü’nün hizmetler dengesi içerisindeki yerini gözlemleyebilmek için düzenlenmiştir.

Şekil 5: GEGP Sürecinde Hizmetler Dengesi İçerisinde İnşaat Hizmetleri Sektörünün Görünümü

İnşaat Hizmetleri'nin Hizmetler Dengesi içerisindeki payının küçüklüğü, ama buna karşın pozitif olan yapısı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda İnşaat Hizmetleri Sektörü'nden de ülke cari açıklarının kapatılmasında yararlanılabileceği aşikardır. Fakat hem Hizmetler Dengesi'nin, hem de bu denge içerisinde yer alan İnşaat Hizmetleri sektörünün yıllar itibarıyla yaşadığı % değişim yıllar içerisinde artış ya da azalış şeklinde kendisini göstermiştir. Tablo 5 bu değişimi gözlemleyebilmek adına düzenlenmiştir.

Tablo 5: GEGP Sürecinde Hizmetler Dengesinin ve İnşaat Hizmetleri Sektörünün Bir Önceki Yıla Göre % Değişimi

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Hizmetler Dengesi	-12,8	31,6	22,5	24,7	-12,9	0,8	34,8	-1,3	-10,5	21,2	11,5	1,9	11,0
İnşaat Hizmetleri	27,2	-18,0	6,2	20,7	0,6	-13,7	28,3	11,9	-21,2	-2,4	22,8	-34,4	60,6

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr/> erişim 21.02.2015, % hesaplamalar tarafımdan yapılmıştır.

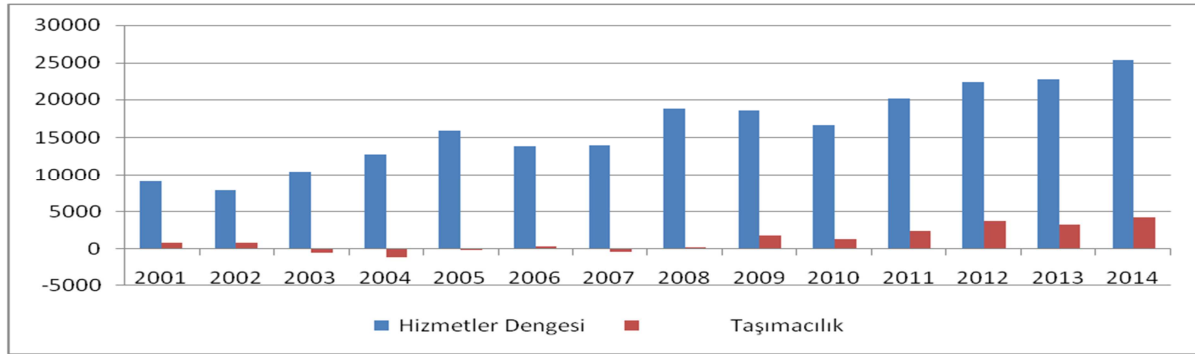
Hizmetler Dengesi ve bu dengenin içerisinde yer alan İnşaat Hizmetleri Sektörü'nün adı geçen dengeye olan katkısında belirli bir standardın olmadığı gözlenmektedir. Çünkü Hizmetler dengesinde meydana gelen yıllık değişim oranı ile İnşaat Hizmetlerinde meydana gelen yıllık değişim oranı genellikle birbiriyle ters yönlü çalışmaktadır. Hizmetler Dengesinde olumlu gelişmelerin yaşandığı yılda, İnşaat Hizmetleri daralma eğilimine girmekte; ya da Hizmetler Dengesinde olumsuz gelişmelerin yaşandığı yılda, İnşaat Hizmetleri genişleme göstermektedir. İnşaat Hizmetlerinin Hizmetler Dengesi içerisindeki pozitif görünümüne rağmen, yıllık bazda karşılaşılan bu dengesiz görünüm, İnşaat Sektörüyle ilgili ülke bazlı istikrarsızlıkların bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

4.3. Hizmetler Dengesi ve Taşımacılık Sektörü

Taşımacılık Sektörü, Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle ülkeye her zaman karşılaştırmalı üstünlük sağlayan bir üretim alanı olmuştur. Tüm kurumsal yapı ve altyapıdaki eksikliklerine rağmen, 1980 sonrası Türk Taşımacılık Sektörü'nde atılan önemli adımlar sayesinde, sektörün rekabet gücü artırılabilmiştir (İstanbul Ticaret Odası, 2006:48). Fakat yine de taşımacılık sektörü; karayolları ağırlıklı mevcut yapısını değiştirmeden sürdürmüş; denizyolları, havayolları ve demiryolları taşımacılığı hep geri planda kalmıştır. Ayrıca Türkiye'de taşımacılık sektörü, krizin yarattığı olumsuzlukların yanında; gelişime karşı gösterdiği direnç, tecrübe noksanlığı, altyapı eksikliği ve değişime ayak uyduramaması gibi gerekçelerle her türlü olumsuzluktan fazlası ile etkilenen bir sektör olmuştur (Çekerol vd., 2011:47). Gövdere (2009:58,67) de sektörün yüksek oranlı kısıtlamalar nedeniyle düşük bir rekabet gücüne sahip olmasına rağmen, son yıllarda en fazla doğrudan yabancı yatırım çeken hizmet sektörleri içerisinde bulunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Şekil 6, Taşımacılık Sektörü'nün hizmetler dengesi içerisindeki yerini belirlemek adına çizilmiştir.

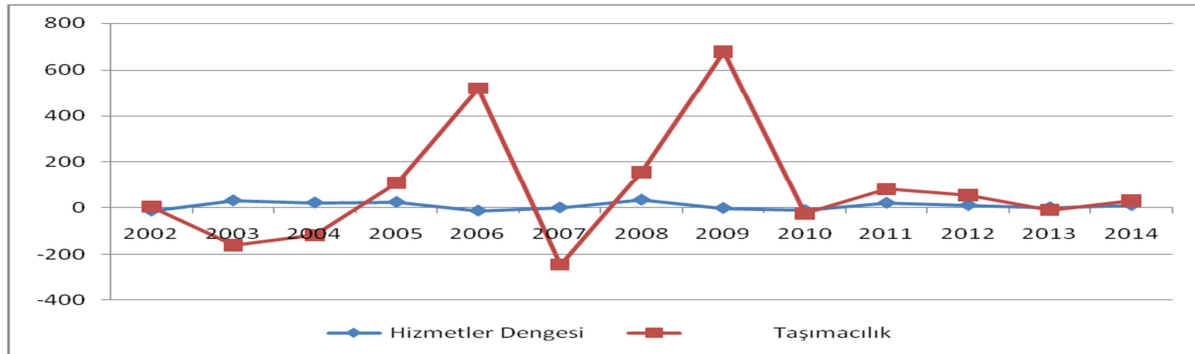
Şekil 6: GEGP Sürecinde Hizmetler Dengesi İçerisinde Taşımacılık Sektörünün Görünümü

Türk Taşımacılık Sektörü'nün ülke hizmet dengesine olan katkısının özellikle 2008 küresel finansal krizi akabinde bir canlanma sürecine girdiği görülmektedir. Ayrıca 2000-2001 Türkiye krizleri sonrasında da pozitif katkıları olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu gelişim trendi, Türk Taşımacılık Sektörü'nün pozitif etkilerinden özellikle kriz dönemleri sonrasında etkin bir şekilde yararlanılabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Ama iyileşme evresinden sonra da bu etkinin sürdürülebilirliğinin sağlanması adına bir takım etkin uygulamaların yapılması gerektiği de aşikardır.

Hizmetler Dengesi'nin ve Taşımacılık Sektörü'nün 2001-2014 dönemi için yıllık bazlı değişim değerlerinden yararlanılarak çizilen grafik Şekil 7'de yer almaktadır.

Şekil 7: GEGP Sürecinde Hizmetler Dengesinin ve Taşımacılık Sektörünün Bir Önceki Yıla Göre % Değişimi

Kaynak:<http://www.tcmb.gov.tr/> erişim 21.02.2015, % hesaplamalar tarafımdan yapılmıştır.

Hizmetler Dengesi'nin gösterdiği son derece istikrarlı değişim oranına rağmen, Taşımacılık Sektörü çok sert iniş ve çıkışların yaşandığı bir değişim oranına sahiptir. 2006 ve 2009 yıllarında zirve yapan taşımacılık hizmetlerindeki gelişme, 2007 yılında dip noktasını görmüş ve bu değer incelenen dönemin en düşük negatif değişim değeri olmuştur. Birbirini yakından takip eden bu iki zirve noktası arasında yaşanan güçlü bir dip noktası incelenen sektörün istikrarsız yapısını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

5. SONUÇ

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açıkları ile dış ticaret açıklarını giderebilmek için tercih ettikleri en kolay yöntem; dolaylı yabancı sermaye girişlerini artırmaktır. Bu yöntemin hükümetler tarafından tercih edilmesinde genellikle uygulama kolaylığı ve çok fazla müdahale gerektirmemesi gibi gerekçeler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca; gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere oranla faiz oranlarının yüksekliği cari işlemler açıklarıyla mücadelede bu yöntemin tercih edilmesini desteklemektedir. Fakat sıcak para

olarak değerlendirebileceğimiz bu girişler, yurt içi ya da yurt dışı kaynaklı krizlerden çok çabuk etkilenmekte ve ülke ekonomisi için yıkıcı sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu nedenle cari açıklarla ve dış ticaret açıklarıyla mücadelede daha radikal ve daha uzun vadeli çözüm önerilerine ihtiyaç olduğu aşıkardır.

2000 ve 2001 Türkiye krizleri sonrası, Türkiye'nin makro ekonomik göstergelerini iyileştirmek ve daha da ileri giderek sürdürülebilir kılmak adına IMF destekli GEGP uygulamasına geçilmiştir. 2002 yılından itibaren uygulamada olan bu politikanın günümüze gelene kadar Türk ekonomisine olumlu ya da olumsuz etkileri her halükarda olmuştur. Hatta bu etkilerin bir kısmının Türkiye'nin cari açıkları üzerinde bir takım oluşumlara sebep olması da muhtemeldir.

İncelenen yıllar itibariyle Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi, 2001 yılı hariç olmak üzere, günümüze gelene kadar sürekli açık vermiştir. Bu açıkların en yoğun gözlendiği bilanço kalemi ise mal ithali ve mal ihracını içerisine alan Dış Ticaret Dengesi olmuştur. Cari işlemlerin ikinci grubunu oluşturan Hizmetler Dengesi ise, yıllar itibariyle ortaya koyduğu pozitif yönlü gelişmeler ve Cari İşlemler Dengesi'ne sağladığı olumlu katkılar ile en önemli hesap grubu olarak kendisini göstermektedir. Hatta incelenen dönem için cari işlemler dengesi açıkları, dış ticaret dengesi açıklarının altında kalarak ilginç bir görünüm sergilemiştir (Tablo 1). Örneğin 2014 yılı için Cari İşlemler Dengesi açıkları 45.836 milyon \$ iken, Dış Ticaret Dengesi açıkları 63.960 milyon \$ olarak teşekkül etmiştir. Yine 2014 yılı için bir değerlendirme yaparsak; Hizmetler Dengesi mevcut yapısıyla Cari İşlemler Dengesi'ne %35,40 oranında pozitif katkı sağlamıştır.* Ülke cari açıklarının giderilmesinde 1/3'den fazla orandaki bu katkı azımsanabilecek bir katkı değildir. Bu katkının payının (2008 dünya krizi sonrasında) 2009 yılı Türkiye Cari İşlemler Dengesi'ne yansması ise %56,05 olarak gerçekleşmiştir ki; bu değer yüksekliği Hizmetler Dengesi'ne ve dolayısıyla Hizmetler Sektörüne ayrı bir önem verilmesini zorunlu kılmaktadır. Nihayetinde Hizmetler Sektörü; konjonktürel dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde ülke ekonomisi için istikrar sağlayıcı bir sektör olarak kullanım kabiliyetine sahiptir. Ayrıca Gelir Dengesi yıllar boyunca gösterdiği negatif görüntü ile dikkat çekerken (Dış Ticaret Dengesi kadar olmasa da) Cari Transferler de pozitif olan ama çok da Cari İşlemler Dengesi adına olumlu etki ortaya çıkaramayan bir yapı sergilemektedir.

Çalışma bulguları Hizmetler Sektörü içerisinde 3 alt sektörün Cari İşlemler Dengesi problemleri ile mücadelede ön plana çıktığını göstermektedir[†]:

1. Seyahat/Turizm Sektörü Hizmetler Dengesi'nin pozitif görünümünün oluşmasında en önemli katkıyı sağlayan, hatta çoğu zaman toplam hizmet gelirlerinden daha fazla artış kabiliyeti ile dengeyi zirveye taşıma yetisine sahip bir sektör olarak görünmektedir. 2014 yılı itibariyle bu alt sektörün Hizmetler Dengesine pozitif katkısı %96,56 iken; kriz sonrası 2009 yılındaki katkısı %99,28 şeklinde oluşmuştur. Fakat tek bir sektörle sürdürülebilir bir dengenin sağlanmasını beklemek hayalcilik olur.

2. İnşaat sektörü hizmetler dengesi içerisinde her daim ortaya koyduğu pozitif değere rağmen, bu değer zayıflığı ile dikkat çekmektedir. 2014 yılı itibariyle bu alt sektörün Hizmetler Dengesine pozitif katkısı %4,28 iken; kriz sonrası 2009 yılındaki katkısı %5,88 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sektörde gözlemlenen en ilginç yapı, (hesaplanan pay düşük görünmesine rağmen) hizmetler dengesi genelinde daralmaların yaşandığı yıllarda, inşaat

* Hesaplama Tablo 1'deki veriler kullanılarak tarafımdan gerçekleştirilmiştir.

† Hesaplama Tablo 3'deki veriler kullanılarak tarafımdan gerçekleştirilmiştir.

sektörünün kazandığı ivme olmaktadır. Bu nedenle bir tür kurtarıcı sektör gözüyle bu ivmeyi sektöre kazandıran etkinin araştırılması ve sürdürülebilirlik adına kullanılması gerekir.

3. Taşımacılık sektörü hizmetler dengesi içerisinde ki istikrarsız yapısıyla dikkat çekmektedir. Fakat bu sektörü Cari İşlemler açıkları ve Hizmetler Dengesi açısından önemli kılan özelliği, özellikle kriz dönemleri sonrasında gösterdiği pozitif yönlü katkılar olmaktadır. 2014 yılı itibariyle bu alt sektörün Hizmetler Dengesine pozitif katkısı %7,51 iken; kriz sonrası 2009 yılındaki katkısı %26,06 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sektörün mevcut istikrarsız yapısının istikrara kavuşturulmasının, Hizmetler Dengesi fazlalarının sürdürülebilir kılınmasına önemli katkılar sağlayabileceği aşikardır.

Özetlersek; çalışma kapsamında incelenen dönemde (2001-2014) Türkiye'nin Hizmetler Dengesi'nin sürekli fazla vermesinde ön plana çıkan sektörler; başta Seyahat/Turizm olmak üzere, Taşımacılık, İnşaat Hizmetleri ve Diğer Hizmetler alt sektörleri olarak tespit edilmiştir. Hizmetler Dengesi içerisinde yer alan diğer alt hizmet kalemleri ise incelenen dönem boyunca sürekli verdikleri açıklarla dikkat çekmektedir. Buna rağmen; ülke cari açıklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması adına; diğer hizmet alt sektörlerinin üzerinde de önemle durulması gerektiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda; çalışmada değerlendirme dışı bırakılan diğer alt sektörler bir başka çalışmada ayrıntılı bir şekilde değerlendirilerek, ülke ekonomi ve politikasının belirlenip uygulanmasında söz sahibi olan kurum ve kuruluşlara yardımcı bir fikir sağlanabileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Aristovnik, A. (2006), “The Determinants & Excessiveness of Current Account Deficits in Eastern Europe & the Former Soviet Union”, *The William Davidson Institute Working Paper*, The University of Michigan, No: 827.

Aristovnik, A. (2007), “Short – and Medium- Term Determinants of Current Account Balances in Middle East and North Africa Countries”, *The William Davidson Institute Working Paper*, The University of Michigan, No: 862.

Aydoğuş, İ. ve Öztürkler, H. (2006) *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Babaoğlu, B. (2005) “Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği” *Uzmanlık Yeterlik Tezi*, TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, Haziran 2005.

Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri”, *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, 22 (2), 1-28.

Calderon, C., Chong, A. ve Loayza, N. (1999), “Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries”, *World Bank Policy Research Working Paper*, No: 2398.

Corsetti, G. Pesenti, P. ve Roubini, N. (1999) “Paper Tigers? A Model of the Asian Crises”, *European Economic Review*, 43 (7) 1999:1211-1236.

Cui, X. ve Gong, L. (2008) “Foreign Aid, Domestic Capital Accumulation And Foreign Borrowing”, *Journal of Macroeconomics*, 30, 1269–1284.

Çakır, P. (1999) *Türkiye'nin Turizm Gelirlerinin Ödemeler Dengesine Katkısının Analizi*, TC Anadolu Üniversitesi Yayınları: No. 1119, Eskişehir.

Çekerol, G. S. ve Kurnaz, N. (2011) “Küresel Kriz Ekseninde Lojistik Sektörü ve Rekabet Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 47-59.

Debelle, G. ve Faruquee, H. (1996), “What Determinants the Current Account? A Cross Sectional and Panel Approach”, *IMF Working Paper*, No: 96/58.

Dilber, İ. (2007) “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi-Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:14, Sayı:2, 205-220.

Edson, H. (2003) “Do Indicators of Financial Crisis Work? An Evaluation of Early Warning System”, *International Journal of Finance and Economics*, 8 (1), ss.11-53.

Edwards, S. (2006), The End of Large Current Account Deficits, 1970-2002: Are There Lessons For The United States?, *NBER Working Papers*, No: 11669, National Bureau of Economic Research, Inc.

Ekinci, M. B. (2006) “Türkiye’nin Mukayeseli Üstünlüğe Sahip Olduğu Hizmet Alt Sektörlerinden İnşaat; Sorunlar ve İmkanlar” *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:13, Sayı:1, 61-78.

Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2009) “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri İle Bir İnceleme”, *Maliye Finans Yazıları*, 84, 135-172.

Erkılıç, S. (2006) “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri”, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü, Kasım 2006, <http://www.tcmb.gov.tr/>

Freund, C. L. (2000), “Current Account Adjustment in Industrialized Countries”, *World Bank- Development Economies Research Group International Finance Discussion Paper*, No: 69, pp. 483- 512, December: 2000.

Freund, C. ve Warnock, F. (2005) “Current Account Deficits in Industrial Countries: The Bigger They Are, The Harder They Fall?”, in R. Clarida (Ed.): *G7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment*, The University of Chicago Pres USA.

Gövdere, B. (2009) “Türkiye’de Hizmetler Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.14, S.1, 53-68.

İstanbul Ticaret Odası (2006) Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi, Yayın No: 2006-14.

Karabulut, G. ve Çelikel Danışoğlu, A. (2006) “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/1, 47-63.

Karluk, R. (2013) *Uluslararası Ekonomi Teori Politika*, Beta Yayınları, 10. Baskı, İstanbul.

Kılıç, C.; Kılınc Savrul, B.; Topkaya, Ö. ve Özekicioğlu, H. (2013) “Küresel Finansal Krizin Türkiye’nin İnşaat Sektörü Üzerindeki Etkileri”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C.5, S.3, 95-104.

Kösekahyaoğlu, L. (2012) *Dış Ticaret ve Rekabet Gücü – 1923-2011*. Alter Yayıncılık, Ankara.

Kuşat, N. (2015) “Ekonomik Kalkınmanın Sürdürülebilirliğinde Liberal Dış Ticaret: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(1), 39-64.

Lebe, S. K., Adıgüzel, U. ve Yiğit, B. (2009), “The Empirical Analysis of the Effects of Economic Growth and Exchange Rate on Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples”, *Journal of Applied Quantitative Methods*, Vol.(No): 4(1), Spring, pp. 69- 81.

Mayr, K. (2010) “Optimal Deficit and Debt in the Presence of Foreign Aid”, *World Development*, Vol. 38, No. 1, pp. 19–27.

Obstfeld, M. (1999). Foreign resource inflows, saving and growth. In K. Schmidt-Hebbel, & L. Serven (Eds.), *The economics of saving and growth*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Obstfeld, M. ve Rogoff, K. (1997) *Foundations of International Macroeconomics*, Boston, MIT Press.

Ongan, S. (2008) “The Sustainability of Current Account Deficits and Tourism Receipts in Turkey”, *The International Trade Journal*, 22(1):39-62.

Pacheco-López, P. ve Thirlwall, A. P. (2007) “Trade Liberalisation and the Trade-Off Between Growth and the Balance of Payments in Latin America”, *International Review of Applied Economics*, Vol. 21, No. 4, 469–490, September 2007.

Parikh, A. ve Rao, B. (2006). “Do Fiscal Deficits Influence Current Accounts? A Case Study of India”, *Review of Development Economics*, 10 (3), 492–505.

Peker, O. ve Hotunluoğlu, H. (2009) “Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analiz”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3.

Seyidoğlu, H. (2013) *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem-Can Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.

Williamson, J. (2000) What should the World Bank Think about the Washington Consensus?, *The World Bank Research Observer*, Vol.15, No.2, 251-264.

Yücel, Y. (2003) “Dynamics of the Current Account Of Balance of Payments In Turkey” 7. *İktisat Kongresi*, ODTÜ, Ankara.

Zanghieri, P. (2004) Current Accounts Dynamics in New EU Members: Sustainability and Policy Issues, *CEPII Working Paper*, No:07.

Züngün, D. (2008) “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye-IMF İlişkilerinin Geleceği”, *Öneri*, C.8, S.30, 229-242.

İnternet Kaynakları

<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/bsbmetin.html>, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, (27.02.2015).

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, “Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (27.02.2015).

TCMB <http://www.tcmb.gov.tr>, “Ödemeler Dengesi İle İlgili İstatistikler” (01.03.2015).

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/30cdfd52-aa34-40ce-8b57-4ef53e322ce4/odemelerdengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=30cdfd52-aa34-40ce-8b57-4ef53e322ce4>, (01.03.2015).

Türkiye Müteahhitler Birliği (2012) “İnşaat Sektörü Analizi, Roubini'nin “Kusursuz Fırtına”sına Doğru Dünya – Türkiye - İnşaat Sektörü”, http://www.tmb.org.tr/arastirma_yayinlar/tmb_bulten_temmuz12.pdf, (09.03.2015).